

Gènere i sexualitat en la cultura catalana

P. Louise Johnson
Lluïsa Julià Capdevila
Jaume Martí-Olivella
Rafael M. Mérida Jiménez
Mary Nash
Marta Segarra

PID_00195384

Material docent de la UOC

P. Louise Johnson

Professora de Literatura i cultura catalanes, directora d'Estudis Catalans al Departament d'Estudis Hispànics i directora de recerca de postgrau a l'Escola de Llengües i Cultures de la Universitat de Sheffield. Especialista en literatura catalana del segle XX (especialment la novel·la), en qüestions de gènere i sexualitat i en la cultura de l'esport a la Catalunya dels anys vint i trenta del segle XX. Ha publicat *La tafanera posteritat: Assaigs sobre Llorenç Vilallonga* (2002) i nombrosos articles sobre literatura catalana, especialment sobre escriptores dels anys vint i trenta.

Lluïsa Julià Capdevila

Doctora en Filologia Catalana i catedràtica de secundària, és consultora de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). El seu camp d'investigació és la literatura moderna i contemporània, especialment la literatura escrita per dones. Entre altres obres ha publicat *Tradicció i orfenesa: Per a una genealogia de l'escriptora catalana del segle XX* (2007) i *Ruyra: L'home i la seva imatge* (2010).

Jaume Martí-Olivella

Professor al Departament de Llengües, Literatures i Cultures de la Universitat de New Hampshire, on coordina el grau d'Espanyol i ensenya literatura espanyola i catalana i cinema espanyol, català i basc. Ha publicat nombrosos articles sobre literatura catalana, estudis de gènere i sexualitat, i cinema espanyol, català i basc. És autor del llibre *Basque Cinema: An Introduction* (2003) i coeditor de *Spain Is (Still) Different: Tourism and Discourse in Spanish Identity* (2008).

Rafael M. Mérida Jiménez

Professor agregat de Literatura espanyola a la Universitat de Lleida, i investigador del Centre Dona i Literatura de la Universitat de Barcelona. És especialista en literatura espanyola, i també en estudis de gènere i estudis *queer*. Dintre aquest últim camp ha publicat *Sexualidades transgresoras: Una antología de estudios "queer"* (2002), *Manifiestos gays, lesbianos y queer: Testimonios de una lucha* (2009) i *Cuerpos desordenados* (2009), entre d'altres.

Mary Nash

Catedràtica d'Història Contemporània a la Universitat de Barcelona (UB) i directora del grup de recerca consolidat Multiculturalisme i Gènere. Especialista en història de les dones, els moviments socials i la diversitat cultural, és doctora honoris causa per la Universitat de Granada. Entre moltes altres obres, ha publicat *Més enllà del silenci: Les dones a la història de Catalunya* (1988), *Mujeres en el mundo: Historia, retos y movimientos* (2004) i *Dones en transició: De la resistència política a la legitimitat feminista* (2007).

Marta Segarra

Catedràtica de Literatura Francesa i Estudis de Gènere a la Universitat de Barcelona (UB), directora del Centre Dona i Literatura (UB) i coordinadora de la Càtedra UNESCO sobre Dones, Desenvolupament i Cultures (UB). També és investigadora associada al Centre d'Études Féminines et d'Études de Genre de la Universitat de París VIII. Entre moltes altres obres, ha publicat *Nouvelles romancières francophones du Maghreb* (2010), *The Portable Cixous* (2010) i *Traces du désir* (2008).

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats pel professor: Josep-Anton Fernàndez (2013)

Primera edició: febrer 2013

© P. Louise Johnson, Lluïsa Julià Capdevila, Jaume Martí-Olivella, Rafael M. Mérida Jiménez, Mary Nash, Marta Segarra

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2013

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Eureca Media, SL

Dipòsit legal: B-574-2013

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Introducció

En aquesta assignatura us proposem reflexionar sobre la literatura i la cultura catalanes des de la perspectiva del gènere i la sexualitat, és a dir, de com intervé el cos en els processos de construcció de les identitats i en els processos de dominació i resistència; i de com contribueixen la literatura i altres formes de producció cultural a definir els discursos sobre la feminitat i la masculinitat, sobre els usos socialment acceptables del cos, sobre la norma i la transgressió sexuals... Entrem, doncs, en un terreny molt ampli, que en els estudis sobre llengües i cultures ha tingut, internacionalment, un gran recorregut en els últims trenta anys. En el cas dels estudis catalans, i malgrat la densitat que tenen dins la cultura catalana les temàtiques relacionades amb el gènere i la sexualitat (pensem, per exemple, en la importància de la literatura escrita per dones en el conjunt de la nostra tradició literària, o en la centralitat d'un director com Ventura Pons en el cinema català), la nostra disciplina, tal com s'ha practicat habitualment en els Països Catalans, no ha prestat una gran atenció a aquestes qüestions. D'acord amb la vocació innovadora i universalista del grau de Llengua i Literatura Catalanes de la UOC, aquesta assignatura us vol proposar un estudi sistemàtic, alhora teoritzat i amb una base històrica, de la nostra cultura des de la perspectiva dels estudis de gènere i sexualitat.

A l'hora d'estructurar els continguts de la matèria, hem procurat mantenir un equilibri entre la teoria (que ens forneix els conceptes i les idees necessaris per a comprendre i analitzar els fenòmens que estudiarem), la història (que ens mostra radicalment el caràcter construït del gènere i la sexualitat, és a dir, de les maneres com percebem, expliquem i regulem els usos i la presentació del cos) i els textos, tant si són literaris com cinematogràfics (que reflecteixen aquests processos de construcció discursiva, però que alhora hi participen activament). En els sis mòduls que componen aquests materials trobareu conceptes teòrics, aspectes de la història social i cultural de Catalunya, de la literatura, del cinema i de les arts de l'espectacle. En alguns casos, les autores i els autors –especialistes de gran prestigi en els àmbits d'estudi respectius, i en determinats casos pertanyents a la catalanística internacional– ens descobriren històries i vides oblidades que amb aquesta assignatura volem ajudar a recuperar i a reconèixer.

Així doncs, en el primer mòdul, "Gènere, cos i sexualitat en els estudis literaris i culturals", **Marta Segarra** ens proposa una introducció als principals conceptes i tendències en l'estudi del gènere i la sexualitat en la literatura i la cultura, a més d'una síntesi de l'evolució de les teories feminista i *queer* en les últimes dècades. A continuació, **Mary Nash**, a "El moviment feminista a Catalunya: acció i pensament", presenta una breu història del moviment feminista català

des del final del segle XIX, de les principals qüestions que el preocupaven en cada moment històric, i de l'evolució de la situació de la dona catalana en aquest segle i escaig.

El tercer i el quart mòduls de l'assignatura combinen la història cultural i la història de la literatura. A "Gènere, cos i modernització: dones escriptores i la cultura física i de l'esport en la Catalunya dels anys trenta", **P. Louise Johnson** ens descobreix la importància que va tenir la cultura de l'esport en els debats intel·lectuals de la Catalunya dels anys trenta, i ens mostra el paper que hi van accomplir les dones periodistes i escriptores emergents que, com Anna Maria Martínez Sagi i Anna Murià, combinaven la pràctica de l'esport amb l'activisme feminista. Per la seva banda, a "L'altra tradició: les escriptores catalanes del segle XX", **Lluïsa Julià** ens ofereix una història de la literatura catalana escrita per dones en el segle XX, i ens mostra les línies genealògiques que enllacen Víctor Català amb Mercè Rodoreda i Montserrat Roig fins a les narradores actuals, i que van de Maria Antònia Salvà a Clementina Arderiu, i d'aquesta a Maria-Mercè Marçal.

Finalment, en els mòduls cinc i sis entrem en el terreny del cinema, de la història social i cultural i de les arts de l'espectacle, i fem un gir cap a la masculinitat (que *també* és una construcció cultural que cal analitzar com a tal) i cap a l'homosexualitat. A "Masculinitats en el cinema català", **Jaume Martí-Olivera** examina tres temes cabdals en la representació de la masculinitat en el cinema català: els models d'home en el matrimoni, la pubertat i l'adolescència, i el subjecte gai, a partir de l'anàlisi de pel·lícules concretes d'alguns dels principals cineastes catalans (Francesc Betriu, Cesc Gay, Agustí Villaronga i Ventura Pons). I a "Homosexualitat i cultura a Catalunya: Vides *trans* a Barcelona (1914-1978)", **Rafael M. Mérida** recupera l'experiència de les persones que, en unes dècades clau de la història de Barcelona, van viure a la frontera dels gèneres i van transgredir la norma social que definia el que era acceptat com a masculí i com a femení. En el seu relat, estructurat en tres moments històrics, Mérida relliga la història social del Barri Xinès, les sales d'espectacles, algunes de les principals figures *trans* i la representació literària i cinematogràfica d'aquesta part de la cultura catalana.

Objectius

Mitjançant l'estudi d'aquesta assignatura podreu assolir els objectius següents:

1. Relacionar els coneixements de la disciplina amb altres camps del saber.
2. Conèixer els principals marcs teòrics i conceptuals en l'estudi de la subjectivitat.
3. Comprendre i analitzar els processos de construcció de les identitats mitjançant la cultura, i els contenciosos simbòlics que impliquen aquests processos.
4. Comprendre i analitzar la relació entre *discurs*, *cultura* i *identitat*.
5. Comprendre i analitzar els contextos de construcció de la identitat en la cultura catalana.
6. Comprendre i analitzar els processos de reproducció cultural.
7. Comprendre i analitzar els processos simbòlics i materials d'intercanvi, distribució i recepció de la cultura.
8. Comprendre i analitzar els processos de dominació i resistència en la cultura i els efectes que tenen en la producció i la recepció de significats culturals.
9. Comprendre i analitzar les maneres com intervé el cos i com és afectat pels processos de dominació i resistència, de reproducció cultural i de creació de significats culturals.
10. Comprendre com afecten els diferents contextos socials i culturals la naturalesa del llenguatge i el significat.
11. Comprendre com influeixen les diferents normes i perspectives culturals en aspectes de judici i valoració.
12. Analitzar com reflecteixen, influeixen i participen els textos literaris i audiovisuals i altres productes culturals en els processos de construcció de la subjectivitat i la identitat, especialment pel que fa al gènere, la sexualitat, la nació o la classe.

13. Analitzar les formes en què els textos literaris i audiovisuals i altres productes culturals són un efecte i participen de les relacions de poder i de les lluites ideològiques per l'hegemonia.
14. Formular preguntes de recerca adequades als objectes estudiats, i aplicar de manera crítica mètodes, marcs conceptuals i recursos apropiats per a explorar i respondre a les preguntes.
15. Aprendre i actualitzar-se permanentment a partir de la reflexió sobre el propi aprenentatge i segons les pròpies necessitats personals i professionals, presents i futures.
16. Reconèixer, comprendre i respectar la complexitat de la diversitat cultural i lingüística, i promoure la igualtat entre els gèneres i entre les orientacions sexuals.

L'assoliment d'aquests objectius s'emmarca en el treball per a l'adquisició de les **competències** del grau de Llengua i Literatura Catalanes de la UOC següents:

- Establiment de relacions entre coneixements i models teòrics dintre i fora de la disciplina.
- Comprensió i anàlisi de la relació entre *cultura* i *identitat*.
- Comprensió i anàlisi del paper de la cultura en la dinàmica de la societat catalana.
- Anàlisi crítica de textos, productes i pràctiques culturals.
- Resolució de problemes i formulació de preguntes.
- Actualització permanent i adaptació a noves situacions.
- Compromís ètic, respecte envers els altres i reconeixement de la diversitat.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Gènere, cos i sexualitat en els estudis literaris i culturals

Marta Segarra

1. La teoria feminista i els estudis sobre gènere i sexualitat en el tombant de segle
2. Sexe, diferència i sexualitat
3. L'embolic del gènere: norma i normalitat
4. Construccions i desconstruccions del cos

Mòdul didàctic 2

El moviment feminista a Catalunya: acció i pensament

Mary Nash

1. El feminisme a Catalunya
2. Carme Karr i la revista *Feminal*: les dones prenen la paraula
3. La “nova dona moderna”: espais d'educació i de formació professional
4. Obrerisme i feminisme laic i lliurepensador
5. Ciutadanes i igualtat: Segona República i Guerra Civil
6. Lluitadores antifeixistes i feministes: la Guerra Civil
7. El Maig de les dones: nous paràmetres dels feminismes

Mòdul didàctic 3

Gènere, cos i modernització: dones escriptores i la cultura física i de l'esport en la Catalunya dels anys trenta

P. Louise Johnson

1. Anna Maria Martínez Sagi: la resurrecció o reinvenió d'una figura clau
2. El compromís dels intel·lectuals amb la cultura física i l'esport en la Catalunya dels anys trenta
3. Anna Murià i els termes del debat

Mòdul didàctic 4

L'altra tradició: les escriptores catalanes del segle xx

Lluïsa Julià Capdevila

1. Entre la màscara i la reivindicació
2. Un nou model d'escriptora
3. Exili i identitat: Mercè Rodoreda
4. La construcció de l'imaginari femení

Mòdul didàctic 5

Masculinitats en el cinema català

Jaume Martí-Olivella

1. *La plaça del Diamant*. Tres models de masculinitat heterosexual i normativa dins un mateix contracte social: el matrimoni

2. De la pubertat i les masculinitats homoeròtiques o anti-normatives a la representació del subjecte gai
3. La representació del subjecte gai: el cinema de Ventura Pons

Mòdul didàctic 6

Homosexualitat i cultura a Catalunya: vides *trans* a Barcelona (1914-1978)

Rafael M. Mérida Jiménez

1. Vides públiques, vides privades (1914-1939)
2. Metàfores del mal (1939-1969)
3. Auguris de llibertat (1970-1978)